

Ferdinand von Wrangelli nimeline Roela Põhikool

PÄRANDKULTUURI OBJEKTID ROELA PIIRKONNAS

Kodu-uurimistöö

Koostaja: Sirli Kormik (9. klass)

Juhendaja: Maret Tralla

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. KULTUURMAASTIKU KUJUNEMISEGA SEONDUV PÄRANDKULTUUR	5
1.1. Roela linnamägi	5
1.2. Muinaskalmed	6
1.3. Muinasaegsed asulakohad	7
2. MAA JA RAHVA AJALUGU VALGUSTAV PÄRANDKULTUUR.....	9
2.1. Asundus- ja autasumaad	9
2.1.1. Puka küla Puka talu	9
2.1.2. Obja küla Soone talu	11
2.2. Mõisaarhitektuuri objektid	12
2.2.1. Roela mõis	12
2.2.2. Tõllakuur	12
2.2.3. Piirituse- ja lauavabrik.....	13
2.2.4. Tallid.....	13
2.2.5. Aidad ja laod.....	14
2.3. Mälestuskivid ja -tahvlid	15
2.3.1. Koolidele	15
2.3.1.1. Tammiku algkool.....	15
2.3.1.2. Roela kool.....	16
2.3.1.3. Roela mõisakool	17
2.3.2. Tuntud inimestele	18
2.3.2.1. Mihkel Juhkam	18
2.3.2.2. Imbi Valgemäe	19
2.3.2.3. Ferdinand von Wrangell (1796–1870)	20
2.3.3. Rahvamälestusmärgid.....	21
2.3.3.1. Maaparandusobjektid.....	21
2.4. Pärandkultuuri märgid nõukogude ajast.....	22
2.4.1. „Murrangu” ja Viktor Kingissepa nimelise kolhoosi kontorid.....	22
2.4.2. Linamaa pere lugu	22
2.5. Sõjaline objekt	23
2.5.1. Saksa lennuvägi	23
3. KOGUKONNA AJALOOGA SEONDUV PÄRANDKULTUUR	24
3.1. Roela laada- ja turuplats	24
3.2. Magasiit	25

3.3.	Moanamajad	25
3.4.	Pritsikuurid	25
3.5.	Seltsimaja	26
3.6.	Vallamaja.....	27
3.7.	Kõrts, teemaja, poed	28
3.8.	Vaestemaja.....	30
4.	TALUPIDAMISEGA SEOTUD PÄRANDKULTUUR	31
4.1.	Oja 1 talu rehielamu	31
4.2.	Oja 1 talu kivikelder	31
4.3.	Linno põlistalu.....	32
4.4.	Kaevud.....	33
4.5.	Taluaidad	34
4.6.	Heinaküün.....	35
4.7.	Popsisaunade asukohad	35
4.7.1.	Nii nad siis elasid Rasiveres	35
4.7.2.	Palkmetsa popsiküla	37
4.8.	Meierei.....	37
4.9.	Truupõllu tarekuivati	38
	Kokkuvõte	40
	Kasutatud allikate ja kirjanduse loetelu.....	41

SISSEJUHATUS

Käesolev kodu-uurimistöö „Pärandkultuuri objektid Roela piirkonnas” on teine osa kodu-uurimistööle „Mets kui kultuurinähtus”. Esimeses kodu-uurimistöös on juttu pärandkultuuri objektidest, millised asuvad Roela piirkonna külade metsaaladel. Puudutamata jäid nn väljaspool metsaala jäävad objektid, siis arvasin, et tuleb kirjutada teine osa. Eesmärgiks seadsin: ära tunda, uurida ja kirja panna pärandkultuuri objektid, mis on:

- kultuurmaastiku kujunemisega seonduv
- maa ja rahva ajalugu valgustav
- kogukonna ajalooga seonduv
- talupidamisega seotud.

Pärandada see edasi oma koolikaaslastele, kohalikele „minu inimestele”.

Töö on jaotatud neljaks peatükiks.

Esimene peatükk on „Kultuurmaastiku kujunemisega seonduv pärandkultuur”. Siia rühma koonduvad Roela muinasaegne linnamägi, asula- ja kalmekohad.

Teise peatükki „Maa ja rahva ajalugu valgustav pärandkultuur” koonduvad Roela piirkonna asundus- ja autasumaad, mõisaarhitektuuri- ja militaarsed objektid ning mälestuskivid.

Kolmas peatükk „Kogukonna ajalooga seonduv pärandkultuur” hõlmab külarahva ühised ja põhilised piirkondlikku tähtsust omavad väärtused.

Neljas peatükk „Talupidamisega seotud pärandkultuur” sisaldab objekte, mis on seotud maarahva eluviisiga.

Uurimistöös kasutasin suulisi ja kirjalikke mälestusi, varasemaid kodu-uurimistöid, ajalehtedes ja raamatutes ilmunud andmeid, muuseumi materjale. Pildistasin inimtegevusega seotud pärandkultuuri objekte. Osa vanemaid pilte sain erakogudest.

Selle töö valmimiseks andsid oma osa paljud Roela inimesed ja muinsuskaitse spetsialistid Ants Kraut, Kalle Lange, Mirjam Abel. On hea tõdeda, et nii hõivatud spetsialistid leidsid aega, et tulla appi ühele väikesele maakoolile, selgitamaks muinasajaga seotud paiku. Tänan kõiki abi eest.

1. KULTUURMAASTIKU KUJUNEMISEGA SEONDUV PÄRANDKULTUUR

1.1. Roela linnamägi

Roela linnamägi asub endise Viru-Jaagupi kihelkonna Roela asula põhjaserval, Rakvere-Mustvee maantee ja sealt Tudusse pöörduva tee ristumiskohast põhja poole jääval vallseljakul. Tegemist on osaga pikast looduslike nõgude ja orgudega eraldatud oosistikust, mis jätkub Roelast 5-6 km pikkuselt põhja ja 2-3 km ulatuses lõuna suunas. Linnuseks kasutatud seljakuosa jaguneb lõunapoolses otsas kaheks u 200 m pikkuseks haruks, mis on teineteisest eraldatud sügava sätkoruga. Linnamägi on rajatud vallseljaku läänepoolse haru keskele, mille laius ei ületa kusagil 12 m, tavaliselt on see aga vaid 5-6 m. Idast piirneb linnuseala nimetatud sätkoruga, mille nõlvade kõrgus on 15-20 m. Läänepoolisel küljel on seljaku looduslik nõlv veelgi kõrgem (kohati 25 m) ning järsem, langedes peaaegu püstloodis.

Põhjapoolses otsas on linnamäe platoo ülejäänud vallseljakust eraldatud madala, 0,5 m kõrguse ning 12 m pikkuse ida-lääne-suunalise kruusavalliga, mille ees võib jälgida 0,7 m sügavuse ning pealt u 2 m laiuse kraavi aset. Valli läänepoolse otsa ja seljaku serva vahele jääb 1,5 m laiune läbipääs, mida mööda tänapäeval kulgeb kitsas jalgrada. Põhjapoolsest otsavallist 24 m lõuna pool moodustub seljaku harjal madal u 1 m kõrgune looduslik astang, mille põhjapoolisel jalamil on aimata kraavitaolist nõgu. Kraavist väljavisatud kruus on kuhjatud astangu servale madalaks valliks. Lõuna poolt on valli kõrgus ainult 0,5 m, kraavi põhjast mõõdetuna aga peaaegu 2 m. Ka siin ei ulatu vall ja kraav seljaku lääneservani, vaid sinna jääb u 2 m laiune ava. 84 m lõuna pool järgneb kolmas vall, kuid siin on kraav kaevatud valli lõunapoolsele jalamile. Siseküljelt on vall vaevumärgatav (kõrgus alla 0,5 m), kraavi põhjast mõõdetuna on tema kõrgus aga 1,5 m. Erinevalt põhjapoolsest osavallist on siin u 2 m laiune läbipääsuava jäetud vallitsa ja seljaku idaserva vahele. Vallist kümmekond meetrit lõuna pool kulgeb risti läbi seljaku veel üks madal kraavitaoline nõgu, kuid valli jäljed siin puuduvad. Edasi lõuna poole jätkub vallseljak veel u 40 m pikkusena, kusjuures tema läänenõlv muutub nüüd madalaks (kõrgus 3-6 m) ja laugjaks. Samasugune on ka seljaku lõunapoolne ots.

Linnamäe platoo 2009. a.

põhjapoolne ots

lõunapoolne ots

(2× 5.1.)

Seega on Roelas tegemist kaheosalise linnamäega, mis koosneb ulatuslikust lõunaplatoost ning peaaegu kolm korda väiksema pindalaga põhjaplatoost. Vallide ja kraavide paiknemise järgi otsustades tundub, et linnuse lõunapoolne osa on olnud kaitstud mõlemast, põhjaplatoost aga ainult ühest põhjapoolsest otsast.

Linnuse avastasid 1985. aastal Toomas Tamla ja Priit Ligi. (4.3., 218) Meie õppekäigu linnusesse viisid läbi muinsuskaitse peainspektor Ants Kraut ja kartograaf Kalle Lange 2009.a. novembris. Nende abiga leidsime looduses üles kõik platood, vallid ja kraavid. See linnus ei ole võetud veel muinsuskaitse alla. Linnusega seotu kohta teada saamine oli meile kõige suurem uudis.

1.2. Muinaskalmed

Kalmed on kividest, mullast, liivast maapealsed, mõnikord ka alaosa maasse ulatuvad ehitised. Kalmetesse matmine sai alguse seoses surnukultuse ja matmiskommete arenemisega. Roela piirkonnas on kaks kalmet. Üks nendest on läbikaevatud, teine mitte.

13.-22. augustini 1956.a. kaevati E. Tõnissoni juhatusel linnamäest umbes viis kilomeetrit ida pool paiknevat, suures osas lõhutud kivi kalmet, millest leiti nii põletus- kui ka laibamatuseid. Väheste leidude (RM 560/A 2: 1-23) järgi otsustades on kalmesse maetud hilisrauaajal. Kalme asub Tammiku külas.

Toon välja mõningad leiud.

Pronksist käevõru, mis on punutud kolmest traadist, veidi katkine, otsad on muljutud vaheliti. Läbimõõt praegusel kujul 3,8 x 4,5 cm, kaare ristlõige 0,5 x 0,6 cm.

Pronksist spiraalkäevõru katkend, millel on üks keere, kergelt lamekumera ristlõikega. Keerme läbimõõt 4,6-5,0 cm, paksus 0,2 cm.

Pronksist käevõru 2009. a.

Pronksist spiraalkäevõru 2009. a. (2× 5.6.)

Pronksist ristpeaga rinnanõela pea katkend, ühelt küljelt parandatud pronkspleki tükiga, mis on kinnitatud neediga. Katkend on põlemisjälgedega. Mõõtmed 4,9 x 2,3 cm, paksus 0,6 cm.

Savinõu katkend, punakas pruun, siseküljelt määrdunud mustjas, liivaga segatud peenemast materjalist. Mõõtmed 5,4 x 2,2 cm, paksus 0,8 cm. (1.1.20.)

Rinnanõela pea katkend 2009. a.

Savinõu katkend 2009. a.

(2× 5.6.)

Roela oosi idapoolisel küljel leiduvad luukerehauad on seni veel asjatundjate poolt uurimata. Arvatavasti on nad pärit Põhjasõja ajast. (4.2., 29) Roela rahvas kutsus seda paika kondiliivaaukuks ja räägib selle kohta nii. Kondiliivaauk on pärit sellest ajast, kui oli orjaaeg. Siis maeti sinna mõisa orjad, kes ära surid. Kuna ei olnud veel surnuaedu. Sellest tuligi nimetus „kondiliivaauk”. Kondiliivaaugust on leitud inimeste luid, nööpe ja helmeid. Loodame, et kunagi jõuavad arheoloogid ka Roela oosi äärde, et kaevata läbi luukerehaua koht.

Kondiliivaauk 2004. a. (5.6.)

1.3. Muinasaegsed asulakohad

Kultuurikiht näib linnusel puuduvat. 1985.a. lõunapoolsele platoole kaevatud prooviaukudes algas kohe rohukamara all hele looduslik kruus. Küll aga võis 15-20 cm paksust tumedat kihti jälgida linnamäest põhja pool vallseljaku laiemas osas. Ei ole siiski selge, kas siin on tegemist asulakohaga. Arheoloog Ants Kraut arvas, et tõenäoliselt asus asulakoht vallseljaku

läänepoolsel küljel tasasel maal. (2.1.) Seal asub ka Puusepa järv. Järv on oma nime saanud niiviisi. Kord mõisa ajal uppus sinna mõisa puusepp. See juhtus järgmiselt. Ühel õhtul oli olnud puusepp purjus ja läinud järvest mööda. Siis istunud ta kaldale ja hakanud oma jalgu pesema. Sealt oli ta kukkunud vette ja uppunud ära. Nii saigi järv nimetuse Puusepa järv. (1.1.3., 9)

20. saj. alguses (5.2.)

2004. a. (5.6.)

2. MAA JA RAHVA AJALUGU VALGUSTAV PÄRANDKULTUUR

2.1. Asundus- ja autasumaad

2.1.1. Puka küla Puka talu

Puka küla asub Roelast umbes kahe kilomeetri kaugusel põhjas. Küla läheduses asuvad metsad ja Puka raba. Puka küla on suhteliselt uus, 20. sajandi 20-ndail aastail tekkinud küla, kus asusid peamiselt vaid asunikutalud.

Puka küla sai alguse Roela mõisaomaniku parun Wrangelli soovist asustada metsavahi koht ja anda talle asundustalu. See oli 1923.a.

Neljas taluomanik Pukale tuli Võrumaalt. Nimelt Võrumaa mees, Peeter Mattus, oli võtnud osa Vabadussõjast ja saanud autasuks vabaduseristi ning sellega kaasnes autasuks 20 ha suurune talu. Peeter Mattus oli koloneli aukraadis ja võitles soomusrongil, kus sai väga raskelt haavata ja viibis seejärel 6 kuud ravil Moskva haiglas. Pommikillud olid viinud ära ta näo alumise poole ja terve ta üks kehapool oli pommikilde täis. Haiglas siirdati talle näo alumine osa ja ta väljus tervenena. Kõik see sündis sõja lõpupäevil ja temast tehti kuulus laul:

„Poleks Pekat liinil olnud
oma soomusrongiga.
Päts oleks mättas olnud
koos Laidoneriga.”

Haiglast ja sõjast naasnuna abiellus ta Võrumaal rikka talutütrega Alma Kald'iga. Koos tulid nad nüüd Virumaale autasuks antud tallu elama. Talu maadel asus suur mõisa heinaladu, kivistide ja palkseintega ning nelja kahepoolse uksega. Selles hoiti mõisa loomade heina ja seda kutsuti Puka laoks. Selle Puka lao järgi saidki oma nime nii küla kui ka Peetrile antud talu – Puka. Esialgu ehitati heinalattu eluase: 2 tuba ja köök, sest Võrumaalt toodi kaasa ka Peetri isa Mihkel ja ema Mari.

Alma 1929. a.

Viljaniidumasin 1930-ndatel

(2× 5.3.)

Peetril oma lapsi polnud, kasvasid lähedaste sugulaste lapsi: Peetri õepoega Jaan Riiv'i, vennapoeg Meinhard Mattus't ja Alma õepoja tüdart Eha-Pärjala Lukk'u.

Vanatoa pilt 1950-ndatel

Puka küla rahvas Võsul 1930-ndate alguses (2× 5.3.)

1927.a. valmis talus suur karjalaut ja 1929.a. suur, kõrge, suurte akende ja verandadega tulumaja. Maja vooderdati moodsalt voodrilaudadega ja värviti kaseleheroheliseks. 1932.a. ehitati suur sigala ja peremees Peeter hakkas kasvatama peekonsigu, neid müüdi Inglismaale. 1930.a. osteti ka teine talukoht Loo. Inglismaalt toodi peekonirahade eest tallu rehepeksumasin „Munkstel”, traktor „Deering” ja küla esimene ristikukülvimasin, mida laenutas ka Roela mõisa parun. Talu oli väga jõukal järjel, peeti sulast ja paar tüdrukut. Talus oli kuni 15 lüpsilehma. Üksteise järel tekkisid külla uued ja uued asundustalud.

1930.a. ehitati külasse suur võllkiik, see asus Johannes Vainulti karjamaal, kahe suure kase vahel. Küla esimene raadio osteti Puka tallu, seal toimusid laupäevaõhtused külasimmanid. Kuulati vana tantsumuusikat ja tantsiti. Kõva lõõtspilli ning suupillimängija oli Ludvig Kaurla. Pidevalt korraldati sõnnikuveo-, rukkilõikuse-, kartulivõtu-, palgiveo-, linakitkumise-, linaropsimise-, linaketramise-, takuketramise-, villakraasimise- ja sulenoppimise talgud. Kõik talgud lõppesid tantsu ja pidusöögiga. Samaaegselt toimusid Kulina kõrtsi ühes toas kangakudumise kursused. Korraldajaks oli Alma Mattus, ta kudas igasuguseid raskemustrilisi kangaid – kleidi-, mantli- ja ülikonnariideid, laudlinu, päevatekke ja kardinaid, põrand- ja kattevaipu. Kursused kestsid talviti mitmeid aastaid. Kui Tammiku koolimajja tuli juhatajaks Alma Allika, siis hakkas seal toimuma igasuguseid kursusi: õmblus, vorstivalmistamine, toiduvalmistamine, käsitöö, korvipunumine, meeste käsitöö jne. Puka inimesed võtsid neist agaralt osa. (1.1.17., 4-5)

Eha elab praegugi oma isa talus.

Puka küla pole päris tühjaks jäänud. Külas on nii nooremaid, kui ka vanemaid peresid, nii talupidajaid kui ka suvilaomanikke.

2.1.2. Obja küla Soone talu

Obja küla sai alguse mõisate jagamise ajal 1924.a., mil noore Eesti Vabariigi määrusega anti korraldus eraldada maad mõisamaa küljest mõisa moonameestele põliseks kasutamiseks. Moodustati komisjon asundustalude loomiseks, kuhu kuulus ka Alfrieda Loki isa Ervin Soone.

Komisjon mõõtis välja asundustalud mõisa ääremaadelt. Nii tekkis Obja küla endisest Rosenthali karjamõisa osast, kus oli enne lambaid peetud. Sinna oli kaks suurt lambalauta ehitatud, samuti ka neli elumaja tööliste jaoks. Kolmes majas oli a' 4 korterit, iga pere jaoks üks tuba ja köök. Sissekäigud olid maja kahelt poolt otsast. Neljandas majas elas lambakarjane ja hooldaja Jaan Tehvo pere.

Asundustalu loomiseks anti pangast pikaajalist laenu, mille eest muretseti põllutööriistu, hobuseid ja muud vajalikku, samuti tasuti ka maa eest.

Alfrieda Loki isale, Ervin Soonele, eraldati nn. ristimehekoht 21 ha suurusel. Selle saamise õiguse sai Alfrieda vanaisa Jüri Soone, sest tema vanem poeg Heinrich langes Vabadussõjas, keda autasustati postuumselt vabadusristiga, mille tõttu oli talu saamise õigus langenud isal. Kuna aga isal oli talu olemas, andis ta selle eesõiguse oma teisele pojale, Alfrieda isale. Nii sai Ervin Soonest Soone talu peremees. Talu asukohaks jäi Rosenthali asundus, mis hiljem eestistati Obja külaks.

Soone talu 2001. a.

Alfrieda Lokk 1993. a.

(2× 5.4.)

Nüüd on meil jälle vabariik, küla hooned on enam-vähem alles, osa ka lagunenud. Küla asutajatest või nende järeltulijaist on siin alles võib-olla paar inimest, nooremad on kõik siit lahkunud. Majad on võõrastele müüdud. Talusid on tagastatud ainult 2-3 perele. Põllud on umbrohtunud ja loomakavatus allamäge läinud. Kedagi ei huvita enam talupidamine. Kui eelmise vabariigi ajal alustati kodude loomist suure energia ja entusiasmiga, siis nüüd ei ole kellelgi enam huvi nii suurt vaeva näha. Igaüks tahab kergema vaevaga raha teenida ja rikkaks saada. Alfrieda Lokk võttis oma isa maad tagasi. Haris koos väimehega põldu ja kasvas piimakarja.

Kõikidele vintsutusele vaatamata küla elab veel. (1.1.8.)

2.2. Mõisaarhitektuuri objektid

2.2.1. Roela mõis

Roela mõisa mainitakse esmakordselt 1453. aastal. Mõisa juurde kuulus Rosenthali ja Rasivere karjamõisad. Rootsi ajal kinkis kuningas Gustav Adolf Roela mõisa oma riigikantslerile Axel Oxenstiernale kui „lauamõisa”. Lauamõis tähendas mõisa, mille ümbruse metsade ja jõgede rikkalike andidega varustati toidulauda ulukiliha, kalade ja vähkidega. Mõisahooned ise olid ehitatud tammepuust palkidest ja algselt oli selles vaid kolm tuba. Mõisa ees oli väike tiik. Selle keskel asus väike saareke, nii et pere lapsed purjetasid sellel väikeste praamidega, mille nad ise olid valmistanud. See toimus küll vanemate silma all, aga rõõmu ja tegevust oli pikaks ajaks.

Admiral Ferdinand von Wrangell, kes omandas mõisa 1840. aastal, laskis maja soojustamiseks hoone laudadega vooderdada nii nagu seda tehti laevade puhul. Ferdinand von Wrangell ostis mõisa oma abikaasa vanaisalt parun von Tollilt. Seda perekondlikku sidet on ajalooliselt näha ka Wrangellite perekonna hauaplatsil Viru-Jaagupi kalmistul, kus asub ka parun von Tolli hauarist. Neli põlvkonda oli Roela mõis Wrangellite omanduses. Kõikide jaoks, kes siin sündisid ja üles kasvasid, jäi see unustamatuks ja ilusaks mälestuseks. 1945. aastal pidid viimased perekonna liikmed Roela mõisa ja sellega ka oma kodumaa maha jätma. (1.1.5.) Sovhoosi ajal asus seal kontor. Praegu on enamus hoonest kasutamata, ainult ühes ruumis asub OÜ Roela Suurtalu raamatupidamine.

u. 1867-1868 (5.2.)

Roela mõis

2009. a. (5.1.)

2.2.2. Tõllakuur

Kohe vasakut kätt, kui pöörata Roela mõisa ja pargi suunas, asub tõllakuur, kus vanasti hoiti tõldu. Ka asus samas hoones kutsari elukoht, nii et kutsar elas mõisa ja hobusetalli lähedal ja nii oli ta silm pidevalt nii vankrite kui hobuste peal. Selles hoones asus ka väike töökoda, mis võimaldas väikesed parandused kohapeal ära teha. Tõllakuur oli vajalik, kuna autosid sel ajal veel ei olnud. Sovhoosi ajal asus selles hoones elektrikute töökoda. Praegu seisab ta tühjana.

Tõllakuur 2009. a. (5.1.)

2.2.3. Piirituse- ja lauavabrik

Piirituse- ja lauavabrik asutati 19. sajandi lõpul. Vabriku varemeid on praegu veel näha. Nagu ka teistes mõisates, otsiti ka siin teisi sissetuleku allikaid põllumajanduse kõrval. Saetud lauad veeti Kundasse ja sealt laevadega edasi. Kunda jõel parvetati ka palke Roelast. Piirituse- ja tärpentinivabriku töö oli selleaegse algelise tehnoloogia tõttu ohtlik. Mitu korda põles vabrik osaliselt maha. Sellest ajast on perekonna arhiivis olemas ka mõned fotod.

Piirituse- ja lauavabrik 20. saj. algus (5.8.)

Tärpentinivabrik 1927. a. (5.2.)

2.2.4. Tallid

Roela mõisale kuulus natsionaliseerimise ajal 1918. aastal 14452,6 ha maad, millest 2276,0 ha oli soo ja 5121,0 ha metsa. Maa ja metsa harimine ja majandamine toimus enamuses hobustega, kelledega hariti kogu põllumaa (910,0 ha) ja tehti ära ka metsatööd. Hobusetall

asus kohe mõisa taga ja seda hoonet on võimalik ka veel praegu (lagunenuna) näha ja selle taga paralleelselt lehmalaut. Teiste loomade tallid olid veelkord selle taga. Tallide varemeid on praegu veel näha. (1.1.5.)

Roela mõisa tall 2009. a. (5.1.)

2.2.5. Aidad ja laod

Ait oli mõisa kõrval paiknev suur hoone ning selle ühel küljel asus mõisavalitseja maja. Praegu asub seal väike pood ja pagar.

Teiseks mõisalaoks oli Puka küla ja mõisa piiril asuv suur 4 kahepoolse uksega viljaladu. Pikk paekivi hoone. Sinna veeti sisse 2-hobuse plaanikutega terve mõisa vili vihkudena, kuna viljapeksumasinaid oli tollal väga vähe terves Eestis, siis ootasid kõik mõisad ja talud viljapeksu järjekorras. Puka talu peremees Peeter Mattus käis oma viljapeksumasinaga ka Roela mõisa viljalaos vilja peksmas. Selles viljalao ühes otsas oli korter ka viljaaida valvurile, Jakob Uudalile, kes kasvatas üksinda tütar Lindat, tema naine olevat noorena surnud. Linda laulis ilusasti ja mängis lõõtsa. Peeter Mattuse maja oli külas kõige suurem, siis peeti seal laupäeviti simmaneid, kus Linda tantsijatele pilli mängis. Viljaladu kasutas hiljem Roela sovhoos väetise laona. Nüüd on lao katus sisse langenud ja seisab tühjana. (1.1.6.)

Kolmas ladu kannab Karila aida nime. Ta asub Puka küla tee läänepoolsel põllul. Ait sai nime Kunda jõe ääres asuvatest Karila allikatest. 1960-ndate aastate lõpus põles see ait, sest Roela sovhoos vedas sinna heinajahu kotid, need olid kuumad ja süttisid. Alles on paekivist laotud seinad. Seest on vooderdatud tellistega. Uksepiirded on samuti tellistest. Aida valgustamiseks oli otsaviilus ja külgedel aknad. Aida julgestamiseks olid aknad varustatud raudtrellidega (on alles). Selles aidas hoiti viljatuulamismasinaid (2 tk.) ja puhast vilja, mida viidi jahvatamiseks Siili jahu- ja saeveskisse.

Hobusetalli kõrval asus jääkelder. Suured jääkuubikud lõigati välja paisjärve jääst ja ladustati jääkeldrisse. Jää kestis kuni maikuuni ning sügisel ja talvel maha lastud jänesed ja muud metsloomad säilisid külmununa kuni selle ajani. Ühismajade inimesed kasutavad seda keldrit kartulite hoidmiseks.

Karila ait 2009. a. (5.7.)

Jääkelder 2009. a. (5.1.)

2.3. Mälestuskivid ja -tahvlid

2.3.1. Koolidele

2.3.1.1. Tammiku algkool

6. juunil 1991.a. avati mälestuskivi Tammiku koolile. Katte eemaldasid kooli vilistlased Linda Nirgi ja Hermilde Linno.

Kool asutati 1858.a. mõisnik Wilhelm von Wrangelli loal ja hakkas tööle Mihkel Soone rehetoas, mille seina raiuti nelja ruuduga aken. Juba järgmisel aastal hakati ehitama koolimaja, mille ehituskulud ja materjalide maksumuse tasus mõis. Esimeseks õpetajaks koolis oli 19 aastaselt õpetajaametit pidama hakanud Mart Överhaus. Sellel ajal oli piirkonnas kooliealisi lapsi 70 poissi ja 65 tüdrukut, koolis käis aga vaid 21, ülejäänud olid kodus õppijad. Õpetaja kohustuste hulka kuulus ka kohalike elanike „jutluse ütlemine”, laulukoori juhatamine ja igasugune kirjatöö. 1877.a. ehitati mõisa kulul uus maja. Tammiku kooli uueks õpetajaks sai 1894.a. Jaan Ant, kelle ajal muutus kool tõeliseks kultuurikoldeks, kooliõpetaja aga seltsielu hingeks ning aktiivseks ühiskonnategelaseks. 1917.a. sai koolis õppekeeleks eesti keel. 1919.a. muudeti kool 4 klassiliseks. Neil aegadel töötas koolis lühemat aega hilisem tuntud loodusteadlane Villem Vinkel (Voore). 1920-ndate aastate algul oli koolis 50-60 õpilast. Majanduslikult kehvemalele anti vallast ja haridusministeeriumist abiraha jalatsite ja riideesemete ostmiseks.

1922.a. tunnistati koolimaja koolitööks kõlbmatuks ning hoolekogu initsiatiivil ja võetud laenu kasutades hakati taotlema uue koolimaja ehitamist. (4.5.) Kooli jaoks eraldati Rosenthalis koolikoht nr.1, kuna vanas kohas vabu maid enam ei olnud. Uue krundi suuruseks oli 18 tiinu endise karjamõisa koplis. (3.2.) Ehitustööde algus sai teoks alles 1931.a., nurgakivi pandi 1932.a. suvel. Maja esikülje lõunapoolsesse alusmüüri paigaldati vasktoru, kuhu pandi lühike Tammiku algkooli ajalugu, teated uue maja ehitamise kohta ja pilt vanast koolimajast. Toimingu ajal tuli pika põua järel sagar vihma. Selle luges koolijuhataja J. Ant heaks tähenduseks kooli arenemisele uues kohas. (3.3.) Sügisel algas õppetöö juba uues majas. 1924.a. tuli kooli tööle nooruke Alma Lippasaar (Allika), jäädes uue maja raudvaraks ja koolijuht Jaan Andi käealuseks aastateks. Kui 1928.a. tegi vallavolikogu otsuse, et 5. klassi lõpetamine on kohustuslik, suunati Tammiku kooli 4. kl. lõpetanud Roela 6. kl. Kooli.

Tammiku koolis avati 5. kl. 1932/33 õa., mil koolis oli 58 õpilast, 6. kl. avati aga alles 1940.a. sügisel. Samal ajal oli olulisi muutusi kaadris: lahkus Jaan Ant, tuli ja läks mitmeid õpetajaid, endiselt oli aga laste ees Alma Allika, kellest sai 1950.a., kui kool taas algkooliks muudeti, selle juhataja.

Alma Allika ei olnud mitte ainult hea õpetaja, vaid ka suurepärane inimene, lastevanemate hulgas tõeline autoriteet, kelle sõna arvestati, keda alati tema algatatud ettevõtmistes toetati. Hindamatu oli tema osa piirkonna seltsielus (maanaiste selts, näitering, laulukool, keelpilli-orkester). Tammiku kooli juhtis Alma Allika 1960. aastani, mil ta jäi pensionile. Aga ka pensionäripõlves oli ta hinnatud nõuandja kohaliku rahva seas. Alma Allika suri 1984.a. ja ta on maetud Viru-Jaagupi kalmistule. Alma Allika järglased olid Helve Väljak ja tema järel Malle Pass (Moor), kes oli 1967. aastast õpetaja ja juhataja ühes isikus kuni kooli sulgemiseni 1969.a., mil oli koolis vaid 9 last. (4.5.)

Tammiku kool 25.05.1928. a. (5.5.)

Mälestuskivi avamine 06.06.1991. a. (5.7.)

Tammiku kool 20. saj. II pool (5.5.)

2.3.1.2. Roela kool

1994.a. juunis kogunesid vilistlased Roela koolile pühendatud mälestuskivi avamisele.

Lembit Andreseni andmetel asutati Roela kool 1822.a., 1849.a. õppis koolis 26 poissi ja 30 tüdrukut. 1875.a. materjalidest nähtub, et Roelas on olnud kaks kooli: valla- ja mõisakool. Pärast tulekahju hakkas vald 1900.a. ehitama uut koolimaja ning veel sama aasta 15. oktoobril

alustas kool tööd uues majas. 20. sajandi algul oli Roela kool kolmeklassiline, hiljem lisandus 4. ja 1921.a., kui koolijuhatajaks sai Johannes Kask, avati ka 5. klass. Johannes Kask juhtis Roela hariduselu kuni 1953. aastani, seega rohkem kui 30 aastat. Tema ajal sai koolimaja juurdeehituse: kaks klassi- ja vaieruum ning kool võis tööle hakata 4 komplektiga (I+II, III, IV, V+VI). Et mõisakoolis õpilaste arv vähenes pidevalt, liideti see vallakooliga. 1944.a. sai Roela koolist mittetäielik keskkool, mille eesotsas on seisnud Jakob Kiik, Johann Haamer ja seejärel 10 aastat Ervin Kukk, kelle eestvedamisel ehitati palju: spordiplats, soe ja külm kasvuhoone, töökoda, uus internaadihoone, selle juurde pumbakaev ja pesuköök; viidi läbi koolimaja ja internaadi elektrifitseerimine; rajati kiviktaimla, kooliaeda kerkis aiamaja; kooli ja töökoja vahele hakati rajama parki, kuhu lõpetajad istutasid puid. Üldse sai sel ajal hoo sisse töökasvatus (1961.a. kasvatasid õpilased sovhoosis 26014 tibu ja 15600 noorkana, varem oli koolil küülikufarm).

1968.a. suvel süttis koolimaja lähedal olevast puukuurist koolihoone ning põles maani maha. Koolil algas ränkaskes töö, et sügisel õppetööd alustada. Algklassid leidsid endale ajutise kodu sovhoosi kontoris, vanemad klassid algklasside majas ja töökojas. (4.5.)

Roela kool 1915. a. (5.10.)

Roela kool peale 1924. a. juurdeehitust (pildistatud 20. saj. keskpaiku) (5.3.)

Mälestuskivi avamine 1994. a. juunis (5.8.)

2.3.1.3. Roela mõisakool

31. mail 2002.a. kell 8.30 eemaldati kate mälestustahvlilt mõisakooli seinal. Mõisakooli hoone on tänaseni säilinud.

1908.a. ehitas mõis vana põlenud koolimaja asemele uue, kus õppisid mõisateenijate ja -tööliste lapsed. Seal oli õpetajaks Jüri Hansar (1868) ja vanemad inimesed mäletavad seda kui „Hansari kooli”. (1.1.18., 4) Hansari proua Julie oli Roela ämmaemand. Hansari lapsed olid: Herbert, Paul, Ärni, Evald, Leo, Arti ja Amanda. Hansar juhatas laulukoori, koor käis mitmel laulupeol. Üldlaulupidudel 1926, 1928 ja maakonna laulupidudel. Neil oli oma pere orkester: Hansar mängis viiulit ja proua (kutsuti mammaks) mängis klaverit. Lapsed olid kõik musikaalsed ja mängisid paljusid pille. Koori õpetas Hansar klaveri saatel. Oli väga range ja korranõudja. Hansar ehitas endale maja koolimaja kõrvale (ehitajaks oli Nurm, Henno isa) praegune dr. Nurga maja. Maja käis õnnistamas kirikuõpetaja Hoffmann. Avapeol oli ainult laulukoor, keda ta nimetas oma ainukeseks sõbraks. Maja avati, kui Hansar sai 60. aastaseks. Ta kinkis kõigile koori liikmetele oma pildi. (1.1.19.)

1924.a. ehitati valla koolile uus järk otsa, kaks klassiruumi ja vaheruumi. Endine mõisakool ühendati vallakooliga, sest seal jäi laste arv väikseks. Kui mamma suri, müüs Hansar maja ära ja läks 1935.a. Rakveresse. Hansar suri 1939.a. Kooriliikmed käisid matusel laulmas.

Mõisakooli

õpetaja Jüri Hansar 1928. a. (5.8.) mälestustahvli avamine 31.05.2002. a. (5.7.)

2.3.2. Tuntud inimestele

2.3.2.1. Mihkel Juhkam

5. juunil 1991.a. kell 19.00 kogunes rahvas Roela mäe nõlvale, kus avati mälestuskivi Virumaa esimesele maavanemale Mihkel Juhkamile. Mihkel Jaani p. Juhkam sündis 4. augustil 1884.a. Viru-Roelas Annukate saunas sepa pojana. Õppis Roela külakoolis 1894-1898 ja Rakvere linnakoolis 1898-1902. Hiljem täiendas teadmisi iseõppimise teel. 1902-1917 töötas Rakveres riigikassa kohalikus osakonnas ametnikuna.

1905. aastal langes ta vene politsei kahtluse alla seoses osavõtuga revolutsioonilistest sündmustest ja oli lühikest aega peidus. 1914. aastal alanud I maailmasõja tõttu said riigikassa osakonnad Peterburist salajase korralduse kuldrublasid rahvale enam mitte välja anda, küll aga vastu võtta. Rakveres oli M. Juhkam üks neist, kes talitas vastupidiselt ja arvatakse, et sellise tegevuse tõttu jäi Eestisse umbes pool miljonit kuldrubla. M. Juhkam ja advokaat T. Kalbus panid aluse Radikaalse Sotsialistliku Erakonna (hilisem Eesti Tööerakond) asutamisele. Selle partei osakond sündis Rakveres varem kui Tallinnas. Pärast Veebruarirevolutsiooni 1917.a. valiti M. Juhkam koos maakonna komissari T. Kalbusega tööliste ja

soldatite nõukogu saadikuks. Rakvere nõukogus jäi enamusse kodanlus, mis püsis kuni Oktoobrirevolutsioonini. 23. juulil 1917.a. valiti M. Juhkam Viru maakonnavalitsuse esimeheks. Sellesse ametisse jäi ta vaheaegadega kuni 1923. aastani.

Pärast Ajutise Valitsuse kukutamist 1917.a. algas avalik võitlus kodanluse ja enamlaste vahel. Novembri keskel sõitis Tallinnast kohale läti madrus Aisupet, et vangistada M. Juhkam. Seda takistasid korteris ööbivad kasakad. Ka Rakveres paikneva 49. korpuse komitee ei andnud selleks nõusolekut. Alles detsembri keskel võtsid Viru Maakonnavalitsuse üle enamlased L. Linderi juhtimisel. Sellest ajast kuni veebruarini 1918.a. oli M. Juhkam „põrandaalune”. Ööl vastu 25. veebruari 1918.a. saabus Tallinnast T. Kalbusele Rakverre telegramm Eesti iseseisvuse väljakuulutamise kohta. Järgmisel hommikul asus maakonnavalitsus uuesti tööle. Paljundati ja levitati Eesti iseseisvuse manifesti teksti. 26. veebruaril 1918.a. kell 12 jõudsid Rakveresse Saksa sõjaväed. M. Juhkam vangistati sakslaste poolt, hiljem õnnestus tal vabaneda ja algas jälle „põrandaalune” elu kuni sakslaste lahkumiseni. 1918.a. detsembris organiseeris ja korraldas M. Juhkam koos kolonel Reegiga Rakvere kaitset. 15. detsembri hilisõhtul, pärast kaotatud Rägavere lahingut lahkus linnast ka maakonnavalitsus. Kuid 13. jaanuaril 1919.a. oli valitsus jällegi Rakveres tagasi. Mihkel Juhkam oli Viru Maakonnavalitsuse esimees ka hiljem, aastatel 1921-1923. Asutava Kogu liige 1923.a. ühtlasi II Riigikogu (1923-1926) abiesimees. III Riigikogu (1926-1929) sekretär ja August Rei valitsuskabinetis kaitseminister 1928-1929.a. Maailmavaatelt ateist, tööerakondlane, antiigihuviline. 1934.a. astus ta välja K. Pätsi vastu, hiljem aga kuulus viimase tutvusringkonda.

Arreteeriti NKVD poolt 14. juunil 1941.a. Suri 28. jaanuaril 1942.a. vangilaagris Põhja-Uuralis. Postuumselt rehabiliteeritud 30. märtsil 1990.a. (3.4.)

Mihkel Juhkami mälestuskivi avamine 05.06.1991. a. (5.7.)

2.3.2.2. Imbi Valgemäe

Imbi Valgemäe sündis 28. septembril 1923.a. Virumaal Roela vallas. 15. juunil 1957.a. kirjutab ta oma eluloos järgmised read: „Vanemad olid põllutöölised. Ema suri, kui olin kuue aastane. Mäletan teda väga õiglase ja tagasihoidliku inimesena. Nutsin väga ja tahtsin tema juurde hauda minna, kui maeti. Isa lohutas, et ema tuleb varsti koju, ta ainult puhkab natuke. Ja ema tuli mõne kuu pärast, noore ja ilusana. Kui ta mu pead paitas, tundsin, et see ei olnud ema käsi, õrn ja pehme, see käsi paitas kuidagi raskelt ja tegi lapse südamele valu. Oli väga

raske, kõige raskem ajajärk minu elus. Uskumatuid asju juhtus. Praegu mõtlen võõrasemale ja imestan, kuhu olid jäänud tema emalikud tunded, ta oli ju naine!” (1.1.14.)

Lõpetanud 1938.a. Tammiku kooli, läheb Imbi Valgemäe Tallinna lootusega omal käel edasi õppida. Töötas lapsehoidjana, majateenijana, pesupesijana, kuid ikkagi ei jõudnud õppemaksuks raha hankida ning teatrikool tuli pooleli jätta. Terviski ei pidanud eluraskustele vastu ja hiljem ei suudetud Imbit ka hoolika ravimisega päästa. Imbi töötas 1947-1957.a. ENSV Riiklikus Filharmoonias, sai eriti tuntuks lapsehääle jälgendajana. Harukordse täpsusega pidas Imbi Valgemäe esinemispäevikut. Selles on kirjas esimene avalik esinemine „Estonia” kontserdisaalis kutselisena – 1. aprill 1947. Kavas: J. Parijõe „Uued saapad”. Sellesse nappi päevikusse on surutud meie ainulaadselt andeka kunstniku loomingu statistika kümne aasta vältel. Pole kerge leida Maarjamaal kohta, kus Imbi Valgemäe poleks esinenud. Ta võitis südameid Barto „Mari Kisakõriga”, Tšukovski „Kõnelusega”, Vaarandi „Laiskade poistega”, Tammsaare „Mäetaguse vanadega”.

1957. aasta veebruaris anti Imbi Valgemäele Eesti NSV teenelise kunstniku aunimetus. Imbi Valgemäe suri 27. augustil 1960.a. Tallinnas. Meenutagu varalähkunud sõnameistrit mälestustahvel endise Tammiku kooli sissekäigu juures. Mälestustahvel pandi 1990. aastal. (3.1.)

Imbi Valgemäele pühendatud mälestustahvel endise Tammiku kooli seinal 2009. a. (5.7.)

2.3.2.3. Ferdinand von Wrangell (1796–1870)

Roela ja selle ümbrusega on Wrangellite elu seotud 1840. aastast, kui maadeuuriija ostis Roela mõisa, et rajada oma perekonnale kodu. Ferdinand von Wrangell on öelnud, et oma elu kõige õnnelikumaks peab ta päevi, mida veetis Arktika tähistaevas all, kuid unustamatult kaunid on olnud päevad Roela mail perekonna ringis. Roela soovhoos püstitas mõisa pargi äärde 1970.a. väikese mälestusmärgi kuulsale maadeuurijale Ferdinand von Wrangellile tema 100. surmaaastapäeva puhul. (4.1., 2)

Mälestusmärk F. von Wrangellile 2009. a. (5.1.)

2.3.3. Rahvamälestusmärgid

2.3.3.1. Maaparandusobjektid

Maaparandustöid teostas Roela sovhoosile aastatel 1960-80 Rakvere EPT. Maaparandustööd teostati tol ajal kõigis Balti riikides NSV Liidu eelarve vahenditest, mis tuli otse Moskvast. Seoses põllumajandussaaduste pideva puudusega, püstitati majandite ette pidevalt suurenevaid müügiplaanide. Maaparandustöid alustati Tammiku küla all asuvatest objektidest. Seal asuv viimane objekt tehti 1969-70, mis hõlmas ka laialdaselt metsakuivendust. Ehitati uus karjatall Valgi männikusse, kari vajas söödamaad, mis sai võimalikuks tänu maaparandusele seal läheduses. Selle objekti valmimisega sai valmis maaparandus Tammiku küla all ja lõpuks Rakvere EPT paigaldas objekti servale mälestuseks 2 üksteise peale tõstetud suuremat kivi, mis seisavad seal tänapäevani.

Maaparandusobjektide mälestuskivid 2009. a.
Tammikul

Roelas

(2× 5.1.)

Kuna Roela sovhoos oli eesrindlik majand just linnukasvatuse alal, käis seal tutvumas palju inimesi. Et saada korda keskuse ümbrus ja Roela tiik, telliti vastav maaparandusprojekt. Tööde teostamise tagajärjel sai korda kogu mõisa ümbrus, Saara külast Pukani välja. Tööde

lõpetamisel direktor Uuetalu initsiatiivil Rakvere EPT paigaldas tee äärde suure kivi, millele sovhoos lasi paigaldada graniidist mälestustahvli, tänuks tehtud töö eest. (1.1.1.)

2.4. Pärandkultuuri märgid nõukogude ajast

2.4.1. „Murrangu” ja Viktor Kingissepa nimelise kolhoosi kontorid

Kolhoos „Murrang” moodustati kaheksa peremehe majapidamistest 1948.a. septembris. Esimeheks valiti Voldemar Sammalsaar. Kolhoosi kontor oli Juhkami majas. 1956.a. jaanuarist kuulusid „Murrangu” kolhoosi maad ja varad Roela sovhoosile. (1.1.16., 4.19.)

Roosenthali külas asutati kolhoos 1948.a. septembris. Kolhoosi astusid 8 peremeest. Esimeheks valiti Ernst Neelokse. Kolhoosile otsustati panna nimeks „Virulane”. Kontor asus Karu talus. 1949.a. liideti „Virulase” kolhoosiga Obja küla talud, neid oli 13. Uueks esimeheks valiti Karl Sarapuu. Kontori hooneks sai Tepomehe talu. 1950.a. kevadel ühendati „Virulase” kolhoosiga Puka, Tammiku, Liiva, Rasivere ja Anguse külad. Kolhoosi nimeks sai „Viru Säde”. Uueks esimeheks valiti Aleksander Maurus. 1952.a. valiti uueks esimeheks Joosep Mikker. 1954.a. valiti kolhoosi esimeheks Oskar Kaljuvee ja kolhoosi nimeks saab Viktor Kingissepa nimeline kolhoos. 1956.a. 3. jaanuaril ühines Roela sovhoosiga. (1.1.4., 4, 6, 9-10.)

Murrangu kolhoos 1986. a. (5.7.)

V. Kingissepa nim. kolhoos 1987. a. (5.5.)

Endised kontorid

2.4.2. Linamaa pere lugu

Linamaa pere elas endises Liivakülas. Pere oli viieliikmeline: isa Rudolf, ema Linda, 5. klassis õppiv poeg Arne, 4. klassis õppiv tütar Milvi ja tütar Asta, kes ei käinud koolis. 1945. aasta sügisel mõrvati Linamaa perekond. Pääses ainult Milvi, kes põgenes akna kaudu ja peitis enda põllul olevasse kärpasse. Milvi suri poolteist aastat hiljem haavatasamise ja külmetamise tõttu. Mõrv oli poliitiline ja sellele lisandus veel isiklik vihavaen. Teo saatsid korda metsavennad Linamaade sugulase Rudolf Soone (Kasekünga Ruudi) algatusel, abiline oli mees, keda hüüti karvakeraks. Samal sügisel said ka need metsavennad haarangul surma. Haarangu korraldamisel olid kasuks Milvi tunnistused. Milvi kuulis põgenedes metsavendade omavahelist juttu, kus kasutati sõna karvakera. Linamaa talus elab nüüd perekond Normak. (2.6.)

2.5. Sõjaline objekt

2.5.1. Saksa lennuvägi

Karila aida ümber asuval maal asus Teise maailmasõja ajal sakslaste lennuväli ja ladu tarvitati laskemoona laona. Lennukite startimis- ja maandumise rada suundus Puka põldudelt Roela mõisa majadeni. Lennuväe peastaap asus mõisa pargis pikas valges majas, mis sõja ajal hävis. Lendurid olid lähedal asuvates taludes korterites. Peeter Mattuse tallu oli paigutatud 3 lendurit: Valter, Meinhard ja Alfred. Valter oli väga julm mees, ta ei pidanud Peetri peret mitte millekski. Nõudis ainult, et munad, pekk ja või oleks alati laual. Meinhard oli väga kena inimene, alati oli perel šokolaad ja propsikommid laual. Tõi pereemale suhkrut ja palus pekki asemele, alati oli ta heatujuline ja naerunäone. Kui nad meilt lahkusid ütles Valter: „Meie teid ei tapa, pole aega, aga küll venelased tulevad ja tapavad!“. Venelased tulidki, kuid polnud peas mingeid tapmismõtteid, palusid vaid piima-leiba süüa ja seepi pesemiseks. (1.1.6.)

Endine saksa lennuväli 2009. a. (5.7.)

3. KOGUKONNA AJALOOGA SEONDUV PÄRANDKULTUUR

3.1. Roela laada- ja turuplats

Laada- ja turuplats asus Roela-Tartu maantee idapoolses ääres (ristteest). Praegu kasutatakse seda maa-ala kitsede heinamaana. Laadad toimusid oktoobris ja novembris. Laadaplatsi lõunapoolses servas asusid liha müümiseks laudadest putkad. Liha müüsid Rassak, Hausenberg ja Senkel. Müüdi sea- ja loomaliha. Roelas tegutses veel vasikaliha kokkuostja Parts. Tema müüs kodust südikraami, aga liha müüs Rakveres. Laadal müüdi hobuseid, lehma, põrsaid, puuriistu, kala nii värsket (ahven) kui soolatult (silk), laste mänguasju (nukkude pead, vineerist väljasaetud kujud), kergeid jalanõusid ja vene saapaid, kollast saia, praanikuid ja komme ning plekknõusid. Suslaeid (susla nimi tuli siirupist) müüsid siirupit, sooja teed, soojendatud vorste (väikesed pliidid olid neil kaasas), salaja aga viina ja piiritust. Üks neljast suslaeidest oli Aliide Kuusemets.

Laadapäeval oli kohal ka fotograaf. Ta pildistas inimesi põdra maketi taustal. Pildid tehti kohe valmis ja olid postkaardi suurus. Roela laadal olid ka tsirkusloomad, mustkunstnikud. Jüri Sangaste tegi nalja ja laulis. Esines kahemeheorkester, pillideks trumm, akordion, trompet. Lapsed sebisid aga õnneloosi juures, hinnad olid 70, 50, 25 senti. Roela laad oli rahvarohke.

Igal reedel oli turupäev. Turul osteti mune kokku. Silgu-Mari ja ta mees müüsid silku, Anete Rausi aga sukke-kindaid (puuvillane vabrikutoode), vahetevahel ka mänguasju ja jalanõusid. Tihti oli turul ka Roela mõisa kärner, kes tuli hobuse ja kummiratastega vankriga. Vankril aga müügiks kurgid, tomatid ja marjad. Turupäev algas hommikul ja lõppes peale lõunat.

Roela laada- ja turupäevad kadusid 1940.a. (2.3.)

Roela laadal 1939. a. (4.4.)

Roela endine laadaplats 2009. a. (5.1.)

3.2. Magasiait

Roela mõisast ida pool on lagedad põllud, mida rahvas kutsub viliste väljadeks. Nimi on tulnud sellest, et alati seal tuul puhub ja vilistab, sest mingit takistust ei ole enne, kui paari kilomeetri pärast asub magasiait (hilisem meierei ja praegune tapamaja). Magasiait oli kohustusliku viljatagavara hoidmise ait. Vajadusel võisid talupojad sealt vilja laenata. Roela magasiait on ristkülikukujulise põhiplaaniga kiviehitis. Esiküljel sissekäigu kohal on katusealune.

3.3. Moonamajad

Moonakas oli perekonnaga põllutöeline mõisas. Moonaka põhitöötasu oli moon (põllu- ja karjasaadused). Ta sai korteri moonamajas. Moonamajad asusid mõisaõue lähedal. Harilikult oli moonamaja nelja või kaheksa korteriga. Roelas on säilinud mitu moonamaja.

Endised moonamajad

(2× 5.1.)

2010. a.

2009. a. (II korrus ehitati 1970-ndatel)

3.4. Pritsikuurid

20. sajandi algul hakkasid külapilti tulema tuletõrjeseltside tornidega pritsikuurid. Tornid olid põhiliselt voolikute kuivatamiseks. Voolikud olid puuvillapressendist ja iga kord peale õppusi või tulekustutamist tuli need kuivatada, seda oli hea teha, tornis rippasendis. Pritsikuurides hoiti vajalikke seadmeid ning tööriistu. Roela pritsikuur asus vallamaja juures ja arvatavasti ehitati ta tsaariajal või eesti aja algul. Ta oli laudvoodriga üheruumiline puitsõrestikhoone, ilma tornita. 1996. aastal ta lammutati. Teine pritsikuur asub mõisahoone lähedal. See on kivist ja torniga. Ehitati 1956/1957. aastal.

Roela vabatahtlik tuletõrjeselts asutati 1909.a. Esimeheks valiti Eduard Kello. Asutajaliikmeid oli kümme. Esimene tugevajõuline käsiprits osteti 1914. aastal. Käsipritsi pidi pumpama kaheksa tugevat meest. Osteti ka 25 sülda voolikuid, kümme tuletõrje kiivrit (vasksed) ja kümme tuletõrje vööd. Ka järgnevatel aastatel osteti varustust juurde. Toimusid ka uued esimeeste valimised. Esimeestena töötasid veel August Paas, Aleksander Reeni, Mihkel Soone, Juljus Truupõld, Juljus Reiner, Juljus Mägedi. Aastatel 1909-1940 kujunes Roela tuletõrje selts üheks elujõulisemaks tolleaegsete seltside hulgas. Seltsi tegevus haaras

valdava osa noortest, mis võimaldas luua kollektiive isetegevuse ja spordi harrastamiseks. (1.1.12., 5-7.)

Roela tuletõrje pritsikuur 1984. a. (5.7.)

Endine pritsikuur 2010. a. (5.1.)

3.5. Seltsimaja

Roela seltsimaja ehitati 1922. aastal. Mihkel Soone oli üks maja ehitamise algataja. Toimused korjandused. Algas ehitus. Alusmüür laoti Mustvee meeste poolt. Puitmaterjal, mis oli kogutud ja ostetud, lõigati laudadeks Roela mõisniku Hans Wrangelli vabrikus tasuta. Ehitus nõudis palju raha, selleks aitasid kaasa kohalik muusika- ja kirjanduseselts ning Roela ühisuse kauplus. Maja ehitajaks oli kohalik mees Vakker, Johannes (Vagur).

Aktiivsemad isetegevuslased olid: Marie Kingsepp, Marta Sevel, Ida Kask, Johanna Raudsepp, Johannes Kask, Villem Ööpik, Jaan Väinaste. Lavastati rida näidendeid. Paremini õnnestusid „Miku Märdi”, „Libahunt”, „Neetud talu”. Osa näidendeid lavastas „Estonia” näitleja R. Kuljus. Kostüüme laenutati „Estoniast” tasu eest. Peale avapidu anti osa ruume üürile Roela ühisuse kauplusele, sest võlad tuli tasuda.

1943. aastal põles seltsimaja maha. (1.1.12., 6-7.)

Roela seltsimaja 1922. a. (5.8.)

Endise seltsimaja asukoht 2006. a. (5.5.)

3.6. Vallamaja

Roela vallamaja ehitati 1890-ndate aastate lõpul. Hoone on ehitatud palkidest ja vooderdatud ning peasissekäigu ees on klaasidega koda. Roela vallamajas olid omaette toad ooteruumiks, istungite pidamiseks, sekretär-kirjutajale, vallavanemale, telefonistile, dokumentide hoidmiseks, rahakapi hoidmiseks, arestikamber. Korterid olid vallakirjutajale ja -kasakale. Valla ülesandeks oli arutada koolide ülalpidamist, vaeste eest hoolitsemist, magasiaida ja vallalaeka valitsemist. Vallavanematena on töötanud: Juhan Jürna, Mihkel Soone, Jaan Moor jt. Jaan Moor (1839-1896) valiti järjestikku kolmeks ajaks vallavanemaks. Samuti oli ta valitud Viru-Jaagupi kiriku võõrmündriks. Ta oli üks neist viiest Eestimaa kubermangu vallavanematest, kes võtsid osa tsaar Aleksander III kroonimispidustustest. Jaan Moor suri 57 aastasel Liivakülas pojale ostetud talus Kabrani 1. (1.1.10.)

Nõukogude ajal asus selles majas külanõukogu. Endine külanõukogu sekretär Valve Nõlvak meenutab oma tööd. Valve asus tööle Roela külanõukogu sekretärina 1952. aasta 15. oktoobril. Olles siis alaealine (17 a.) võeti ta algul sekretäri kohusetäitjaks. Külanõukogu endine sekretär Nadja Kaev soovis lahkuda perekondlikel põhjustel. Tööülesanded olid: kogu külanõukogu asjaajamine, sõjaväearvestus, piirkonna sotsiaaltöö (vanurid, paljulapselised pered, vallasemad (üksikemad). Külanõukogu esimees oli legendaarne Meeri Maurus (köva sõnaga, lõbus ja napsilembene). Kõigepealt anti Valvele üle valla kassa, suunati kursustele. Esimene töökoht ja oma palk, mis oli küllaltki hea tolle aja kohta. Kui Valve sai 18, valiti ta külanõukogu saadikuks. Töö inimestega oli meeldiv, sest külarahvas oli kokkuhoidev ja sõbralik. Kolhoosis oli elu küll algul raske, töötasu anti natuuras (vili jm.), rahaline tasu oli kopikates. 1952.a. peeti külanõukogu istungjärke pimendatud akende taga, kardeti metsavendi ja ka kohalikke teisitimõtlejaid. Istungjärgud toimusid õhtusel ajal ja mitmeski kohas oli tulistamist ja huligaanitsemisi. Roelas mingeid intsidente ei toimunud.

1952.a sügis oli kolhoosirahvale suur katsumus. Pidevate vihmade ja ka organiseerimatuse tõttu jäi palju vilja koristamata. Söödajuurvilja: söödapeeti, naerist püüti koristada külmunud maast. Tol ajal oli „Murrangu” kolhoos. Abistamas pidid käima kõikide piirkonna asutuste töötajad. Kuna loomadele ei olnud piisavalt sööta varutud, hakkasid kevade poole kariloomad (eriti vasikad) surema. Külanõukogu sekretäri ülesanne oli kinnitada loomade hukuaktid. Pidi ise ikka kohal asja üle vaatama, sest farmijuhataja ja zootehnik kippusid vahest ka elusloomi maha kandma. See oli küll üks ebameeldiv ülesanne. Veel oli ebameeldiv ülesanne riigilaenu pileтите kohustuslik müük piirkonna peredele. Igale perele oli määratud kindla summa piires osta riigilaenu pileteid, sest rahval oli raha vähe ja vabatahtlikult neid osta ju ei tahetud. Sekretär koos julgestusega pidi siis peresidpidi käima. Üldiselt olid inimesed asjast teadlikud ja ostsid oma osa ära. Oli ka keeldumisi. Meelde on jäänud üks lasteline pere (ema surnud, isa haiglas), lapsi oli hoidmas keegi vanainimene, kes tegi parajasti lusikaga kausi sees võid, ta mõtles pisut ja pakkus meile seda võid (raha meil tõesti pole, aga ehk saate või endale osta, saame ehk niimoodi... aga ehk saate kausi tagasi tuua), olukord oli niivõrd nukker. Soovisime ilusat päeva sellele perele ja ostsime julgestuse töötajaga kahepeale need piletid.

Veel on meelde jäänud külanõukogu teepoolse akna alla lillepeenra tegemine 1953. aasta kevadel. Kuna maja ümbrus oli üsna räämas ja troostitu, otsustas Valve ühel kevadõhtul koristaja Hilda Uueniga lillepeenra teha. Nägid üsna palju vaeva: kaevasid söödi akna alt üles. Lähedased külanaised asusid ka kampa, toodi floksi, kuldpalli ja veel mingeid püsilille juurikaid. Lauri, Helene vedas kohale suure mättaga pojengijuurika. Järgmisel hommikul teised töötajad kiitsid, et kui ilus peenar. Mõne päeva pärast tuli mingi Rakvere TK tegelane (instruktor või kes ta oli – igatahes noorem meesterahvas). Räägiti esimehega midagi ja ütles siis, et see peenar praegu küll siia ei kõlba. Meil käib ennastsalgav ülesehitustöö ja mingite

kodanlike iganditega jändamiseks pole küll sobiv aeg. Oldi nõutud. Esimees käratas, et tõmmake rehaga segamini, natuke kõdu ja prahti peale ja kõik. Hiljem hakkas seal ikkagi midagi kasvama, olid ju püsililled. (1.1.11.)

Valve tundis, et see töö ei ole tema jaoks, palus end vabastada. Kuna ta oli saadikuks valitud, siis pidi veel uued valimised ära ootama. 1955.a. oli võimalus Roela külaraamatukogu juhatajana tööle asuda. See töö sobis Valvele.

1963.-1979.a. oli selles hoones haigla, 1980.-1999.a. aga ambulatoorium ja 1999. aastast noortemaja.

Roela vallamaja 1914. a. (5.10.)

Roela külanõukogu 1943. a. (5.2.)

Roela noortemaja 2010. a. (5.1.)

3.7. Kõrts, teemaja, poed

Roela kõrts asus kõrtsikoplis. Kõrtsikoppel on Roela apteegi ja spordiplatsi vaheline maa-ala. Sinna, kus nüüd on staadioni 100 m raja lõpp, ehitati mõisa ajal kõrts. Samal ajal ehitati ka see tee, mis viib tänapäeval postimaja juurest Roela mõisa. Kõrtsikoppel on oma nime saanud järgmiselt. Vanasti käidi voorides, kui jäädi kauemaks, siis ööbiti lähimas kõrtsis. Nii ööbiti ka selles kõrtsis. Hobused aga, kellega voorides käidi, pandi kõrtsi juurde sööma. Sellest ongi tulnud see nimi – kõrtsikoppel, mis on säilinud tänapäevani.

Roela ristteel Truupõllu majas oli teemaja, kus Rakvere laadalt tulijad hobuseid puhkasid ja ise keha kinnitasid. Pakuti praeliha, mune, võileibu ja teed. Hiljem ehitati aianurka kiosk. Teemaja pidaja oli Aliide Kuusemets.

Roela tarbijate ühistu asutati 1918.a. Ostjate poolehoidu võitmiseks hakati alandama hindu, mis tunduvalt nõrgendas erakaupmeeste konkurentsivõimet.

Esimesed erakaupmehed alustasid Roelas aktiivset tegevust. Oli Udriku pood (praegune Hirtentreu maja), kus müüdi kõiki vajalikke kaupu. Sellest väiksem oli Peebo pood (praegune Galindo maja), sissekäik kauplusesse oli tee poolt. Suur pagariäri ja kauplus oli Mihkel Lauri majas (endine Roela rahvamaja). Seal oli eraldi ka peenviina müük, müüdi ka teisi toidukaupu. Saara külas Mihkel Nirgi majas (Kuusmiku talu) oli suur viinapood. Kõige suurem ja ostjaterohkem oli Ööpiku pood (praeguses apteegi majas). Erakaupmees Villem Ööpik hoidis kõrgel oma kaubanduslikku mainet, hoidis ja austas oma ostjaskonda, tegi neile pühade puhul kingitusi (suhkrutoosid, leivataldrikud, vaagnad jm.), millel kuldtähtedega peal „Häid pühi! V. Ööpik.” (4.1.14.)

Väga tuntud oli ka poepidaja August Neublau, kes üüris Roela vallalt Udriku poe majast ühe ruumi 500 marga eest kuus 26. veebruaril 1925.a. August Neublau tütrele Saimal on alles üürileping. Hiljem oli August Neublau pood praeguses postimajas nn Kirsi pood, hiljem müüs maja Eduard Laurile. (2.5.) Roela ühisuse kauplus (1918) aga tegutses seltsimajas 1920-ndatest aastatest kuni 1942.a. Selles poes olid müüjad Johanna ja Mihkel Raudsepp.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kaubandusvõrk arenes Roelas jõudsalt.

Endine Kirsi pood 1930-ndatel (5.5.)

Kõrtsikoppel 2004. a. (5.7.)

Teemaja 1920-ndatel (5.6.)

Endine teemaja 2009. a. (5.1.)

Endine Udriku pood 2009. a. (5.1.)

3.8. Vaestemaja

Roela endine vaestemaja asub Mäekalda tänav nr. 12. Maja on ehitatud 1913. aastal. Maja oli vaja selleks, et hoolitseda valla piirkonna vaeste eest. Nõukogude ajal oli selles hoones kooli internaat ja hiljem ehitati see ümber kaheks korteriks (seal elavad endised koolitöötajad). (1.1.15.)

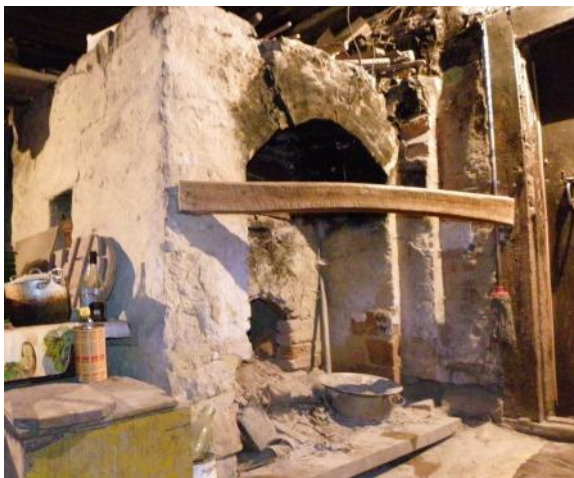
Endine vaestemaja 2010. a. (5.1.)

4. TALUPIDAMISEGA SEOTUD PÄRANDKULTUUR

4.1. Oja 1 talu rehielamu

19. sajandil oli rehielamu üldine kogu Eestis. Roela piirkonnas Saara külas on hästi säilinud rehielamu. 2009.a. oktoobris käisime seal õppekäigul. 1936.a. sündinud ja Mooroja (nüüd Oja 1) talus elav Ants Proosaselts jätkab oma esivanemate tööd põllumeheena isatalus 1992. aastast. Ants tutvustas oma rehielamut. Rehielamu keskne ruum on rehetuba, milles elati ja kuivatati vilja. Palkseinte ja savipõrandaga rehetoa kambripoolses nurgas paikneb kerisahi. Umbes 2,5 meetri kõrgusel asetsevad liigutatavad parred, millele mahtus paar koormat viljavihke püstiasendis kuivama. Parresid pidi olema paarisarv. Parred asetati kahekaupa kõrvuti ja igale paarile jäeti umbes 20-30 cm õhuvahe. Selles rehielamus parresid 16. Rehetuba on 5 meetrit lai ja 10 meetrit pikk. Rehetoaast läheb uks rehealusesse. Rehealune on rehielamu otsas paiknev ruum rehepeksuks ja vilja puhastamiseks. Rehealune on ehitatud palkidest ja tal on suured väravad vilja sissevedamiseks. Rehielamu juurde kuulub aganik viljajäätmete hoidmiseks. See on 3 meetrit lai ja 10 meetrit pikk ruum rehetoa seina taga. Aganikus on praegu panipaik ja WC. Rehetoa ees asus koda. Nüüd on osa kojast tehtud sahvriks. Sinna pääseb rehetoaast. Kambrid on hiljem juurde ehitatud. Rehielamu on ehitatud 1887.a. Aknaid ja korstnat rehetoaal ei ole. Rehetuba on suitsust must. (2.8.)

Rehielamu on Eesti talupojakultuuri ainulaadne ja hindamatu mälestis ja kui vähegi võimalik, tuleks ümberehitamisel seda arvestada.

Rehihi 2009. a. (5.7.)

Parred 2009. a. (5.1.)

4.2. Oja 1 talu kivikelder

Ants Proosaseltsi talus on kividest laotud võlvkelder. Kivist esisein tehti hiljem ja ehitati keldri ette väike esik. Kelder on pealt kaetud mullakihiga, kuhu ajapikku kasvas muru, nii et keldrist kujunes omapärane looduslik kungas keset taluõue.

Kivikelder 2009. a. (5.1.)

4.3. Linno põlistalu

20. oktoobril 2009.a. toimus õppekäik Linno (endine Poti 57) põlistalusse eesmärgiga näha endisi alepõlde, kiviaedu, käsitsi kaevatud kraavi, krundi piirikive, sõeauke, linaleoauke.

Matka viis läbi praegune peremees Raivo Piibeleht, ta tutvustas meile talumaadel leiduvaid pärandkultuuri objekte.

19. sajandi esimesel poolel laius Liivaküla ääremaadel põline mets. Mõis võttis sealt aeg-ajalt ehitusmaterjali ja kütet, jagades seda vajaduse korral ka talupoegadele. Kuna kivisütt sepa-töödel veel ei kasutatud, siis valmistati metsas puusütt. Ka praegugi on metsa all pinnases augukohti, kus on sütt valmistatud. Kõige suurem sõe auk on 3 m lai ja 1,5 m sügav.

Metsa legendikud jagati talupoegadele, kus nad põletasid ära kännud ja mättad – tegid alet. Sinna külvati juurvilja: kaalikaid, naereid, porgandeid, peete, mida kasutati toiduks. Kartulit Eestis siis veel ei tuntud. Nii tekkisid siia põllulapid, kus Roela rentnikel oli midagi aiamaa taolist. Seda kohta nimetati „alepäälse”. 19-nda sajandi teisel poolel laskis mõis need lapid metsas ühendada, ehitas nende ääremaale hooned ning rentis need põllud talukohana teo-päevade eest. Esimeseks rentnikuks oli 1870.a. paiku Hans Potti, kes elas siin 30 aastat. Seejärel mõisnik enam rendilepingut ei pikendanud, süüdistades teda omavolilises sõe põletamises, tõrva- ja tõkati valmistamises. (1.1.7.) Tema poeg Toomas Potti lahkus siit 1899. Ta asus elama Tammiku külasse. 1900.a. kevadel tuli siia elama rentnikuna Jaan Linno, Raivo Piibelehe vanaisa. Raivo viis meid endiste alepõldude juurde, näitas umbes 200 m pikkust kiviaeda põllu ümber. Põllud olid neil vanasti kõik ääristatud kiviaedadega. 4-5 meetri laiune karjatee oli ääristatud kahelt poolt kiviaiaga (osaliselt säilinud). Linno talumaa on väga vilets. Muld on savine ja põllud väga kivised. Saagiks headel aastatel 4-5 seemet. Kiviaedu laoti tavaliselt põldudelt korjatud kividest. Enamasti oli selline aed rajatud põllu kaitseks. Alles oli ka kiviaia peal olev piirikivi.

Seega näeme, et kiviaed on maakultuuri uurimisel ammendamatu allikas. Ta on ikkagi mälestusmärk eelmistele põlvedele, nende töökusele ning kodurajamistahtele. Sellistena väärivad kiviaiad hoolikat säilitamist meie loodusmaastikus.

Huvitav oli vaadata ka 600 m käsitsi kaevatud kraavi, mis oli talupiiriks. Jõudsime linalleoauku juurde. Linalleoauku kasutati linavarte leotamiseks peale kitkumist, et linaluud kiudude küljest lahti läheksid. Linalleo põhja pandi mõned palgid. Neile laotud linapeod kaeti vajutisega, mille peale asetati kivid või veetünnid. Linu leotati 2-3 nädalat, misjärel need laotati murule pleekima ja lõpuks kuivatati partel. 1960. aastatel kaevati Linno linaaugu juurde tiik ja nüüd on üks suur veteväli. (2.7.)

Ristikivi 2009. a.

Kiviaed 2009. a.

Käsitsi kaevatud kraav 2009. a.

Linalleoauk 2009. a. (4× 5.1.)

4.4. Kaevud

Ühel päeval läks meil vanaisaga jutt kaevude peale meie kodu ümbruses. Ja mis selgus? Kui mõelda meie maja ees kasvav suur saar mõttelise ringi keskpunktiks ja tõmmata ümber selle kujuteldav ring raadiusega umbes 150 m, oli omal ajal (st veel vanaisa mälestustes) selle ringi sees tervelt 8 kaevu.

Ja need olid: Vanakaev, mis asus vanaisa isakodus (nüüd elame seal meie) talukemmergu taga. Aga et sealt oli pisut kaugevõitu enese ja loomade tarbeks vett tassida, kaevati kohe maja juurde Uuskaev. Küll selles oli hea vesi, ei teinud see ämbreid punaseks nagu teiste kaevude vesi ja maitse oli ka hea. Aga kippus põuastel suvedel kuivaks jääma. Seepärast puuriti Uuskaevu kõrvale Puurkaev. Noh, seda vett kasutab meie pere ka praegu.

Vana-vana-vanaisa naise Kaie sauna juures oli Kaie kaev. Seda kaevukohta meenutab nüüd vaid väike lohk, nagu Vanakaevu suviti lakkav rohupuhmas.

Vanaisa praeguse puukuuri alla jäi Annikaevu koht. Oja kaldal oli aga Uueni kaev. Kõige vanem kaev on kahtlemata Rava (Raba) kaev, mis asub Kaie sauna lähedal metsas ja on alles tänini.

Ja loomulikult on vanaisa enese elamises ka oma kaev. Tuligi kokku 8. Ega ilma veeta ju elada saa. Ja tavaliselt oligi igal kaevul oma nimi. Huvitavate nimede poolest meenus vanaisale Lauri heinamaal asunud Kullakaev, millest sai vett ka kõige suuremate põudade ajal ja Kaasiku taga asunud Maake allikas. Nii arutleb Hendrik Vanari (Mikk) oma kodu-uurimistöös „Mis see on see Rasivere”. (1.1.2., 8) Sügavamatest kaevudest võeti vett koogu abil.

Roela piirkonnas on alles ainult üks koogu ehk vinnaga kaev. See asub endises Liivakülas Linnamaa talus. Kaevukook on kinnitatud kaheharulise kaevusamba otsa. Kaevukook oli tavaliselt kuusest. Linnamaa talu peremees Jaanus Vahi rääkis, et tema vanaisa ostis selle talukoha 1911.a. ja kaev asub veesoone kohal. Alati on selles kaevus vesi, ka kõige suurema põua ajal. Endised puust kaevurakked asendati valatud raketega 1964.a. (2.10.)

Kooguga kaev 2004. a. (5.9.)

4.5. Taluaidad

Ait on majandushoone taluõuel. 20 sajandi alguses ehitatud aidad on alles endises Liivakülas Linnamaa talus Vahi peres. Neil on vilja- ja riideait. Niiskuse vältimiseks ehitati ait maa-pinnast kõrgemale. Seepärast toetusid aida nurgad suurtele maakividele. Mõlemad aidad on ühe katuse all. Aita sissepääsuks tehti ukse sisse auk kassi jaoks, kes pääses hiiri püüdma.

Talu aidad 2009. a. (5.8.)

4.6. Heinaküün

Kabrani 1 talus Obja külas (endises Liivakülas) elab Toomas Moori (1946) perekond. Talu ostumüügileping sõlmiti 1895.a. Jaan Moori ja Roela parun Wrangelli vahel. Külastasime Kabrani talu 2009.a., et tutvuda vana heinaküüniga. Küün asub madalal heinamaal. Heinaküün on hõre palkehitis, nüüd on ta pealt kaetud laudadega. Esikülg oli lahtine, kui küün oli heinu täis pandud, siis löödi esikülje ette hõredalt lauad. Algselt oli katus laastudest, nüüd on laudadest. Heinaküüni nimi pidi olema naisenimi ja Kabrani talus kandis ta Lida nime. (2.4.)

Roela ümbruse metsaheinamaadel ei ole rohkem heinaküüne säilinud.

Endine heinaküün 2009. a.

Madal heinamaa 2009. a.

(2× 5.1.)

4.7. Popsisaunade asukohad

4.7.1. Nii nad siis elasid Rasiveres

Erich Vanari meenutab elu Virumaal Rasivere külas 1933-1935 aastatel. Muidugi palju on ununenud ja võib-olla isegi mõni asi on jäänud arusaamatukski, kuid teab kindlasti, et sellel ajal oli sügav kriisiaeg. Elati, kuidas keegi oskas. Perekonnad taludes olid lasterikkad. Neli

viis last igas peres. Kuid neile olid igasugused ostetud mänguasjad ja maiustused tundmatud. Puudu oli soolast ja petroolist. Taludes toodetud toiduainete eest ei makstud peaaegu midagi. Näiteks viis Erichi ema lamba laadale ja sai selle eest nii palju, et ostis poisile talimütsi. Müts koosnes villase riide tükikesest ja ribast lambanahast. Peamine „väärtus” oli see, et ta oli ostetud linnapoest. Külmakaitset ta suurt ei pakkunud.

Küla koosnes nimetuste järgi alljärgnevalt: Suurküla, mis asus põhjapool Rasivere oja ja koosnes kuuest enamvähem keskmise suurusega talust, kus tuldi kõvasti tööd rügades toime. Väikeküla asus lõunapool oja, kus asus üheksa väiketalu. Osa neist võiski nimetada popsi-taludeks. Palgalist tööjõudu nad ei jaksanud kasutada. Ennem otsiti mingisuguseid kõrvaltulu saamise võimalusi. Ülejäänud rahvas olid saunikud ja vabadikud. Oli seal pereinimesi 2-5 inimest ja üksikuid, nii naisi kui mehi. Suuremjagu ikka vanem rahvas. Mõni pere pidas isegi lehma või seapõrsast. Oli külakari kümnekonna lehmaga. Karja kutsuti vaestemaade karjaks. Kari käis riigimetsas ja tal oli ühiselt palgatud karjane. Heina oli võimalik teha nii riigi-maadelt, kui ka mõne talu maadelt kahasse st pool valmisheina peremehele ja pool heina-tegijale. Enamikel inimestel oli ka mingisugune maalapp, kus kasvatati kartuleid ja aedvilju. Üheks võimaluseks oli taludes hooajatöödel töötada. Erich mäletab, et heinaniitmisel käsi-vikatiga võis pika päevaga teenida 10-15 kg rukkijahu. Käsitsi kartulivõtmisel 50-40 kg kartuleid. Rahapalka ei pakutud sellepärast, et raha lihtsalt talunikel ei olnud. Raha said vabad töökaed teenida riigimetsas raie- ja kultuuride hooldamistöödel. Tehti ka luudasid, sauna-vihtasid, korjati marju, seeni ja pajukoort parkijatele. Tehti ka lihtsamaid puutöid.

Maal valmisriiet ei ostetud. Lõngaketramise tööd lausa pakuti vabadele naistele. Kindad, sukad ja sallid olid nende tehtud. Külas oli isegi kingsepp ja rätsepa moodi inimene. Erichi vanaema talviti ketras ja suvel aitas neid talutöödel. Kuigi ta elas saunas, oli ta ikkagi Erichi perekonna liige. Meenub, et suvel kasutas ta toidutegemisel pliidi all puuoksi ja käbisid. Vaigused käbid põlesid päris valusa leegiga. Ümbruskaudne metsaalune oli ka puhas.

Vanaritele lähim saunikute perekond koosnes mehest Augustist, naisest Annist ja naiseemast

Maiest. Nende koduks oli saun põhipinnaga umbes 5x6 m, lehmaruum 3x3 m, veel oli neil ka kaev, mõni marjapõõsas ja maad umbes 0,2 ha. Kasvatati kapsaid ja muid aedvilju. August käis talviti metsatöödel ja tegi luudasid. Suvel käis ta taludes hooaja töödel ja tegi heina oma lehmale. Anni oli peaaegu pime, kuid raudse töötahtega naine. Ta ikka ketras, tegi aiatöid ja kudus sukke ja kindaid. Mai oli vana, kuid väga tark naisterahvas. Ta oli ümbruskonna tohter, ämma-emand, loomatohter ja oskas ilma ennustada. Tema abi kasutati isegi kaugemates külades. Mai ravis taimedega. Posimist ta ei sallinud ja eks siis talle tänutäheks toodud ka ikka midagi.

Niiviisi siis tol ajal Rasiveres elati. (1.1.19.)

Popsisaun 1970. a. (5.11.)

4.7.2. Palkmetsa popsiküla

Roela Palkmetsa popsiküla hävitati 1900. aastal. Oma kohtadelt aeti ära Mihkel Rospus, Jalakas, Toomas Moor, Mihkel Uueni, Joosep Uueni, Andres Nirgi ja Lauri. Tühjaks jäänud maadele külvati mets peale. (4.4.)

2009.a. sügisel toimus meil õppekäik Palkmetsa. Küla kohal kasvab nüüd suur mets, lagedat ala on ainult metsavahi maja ümbruses. Maja ehitati nõukogude ajal. Giidiks-juhendajaks oli endise metsavahi naine Selma Leetsi. Metsas vaatasime ühte sügavat kaevu, mis oli pealt kaetud, et loomad sisse ei kukuks. Selle kaevu katmise töö oli teinud Selma abikaasa, Aleksander 1986.a., kui ta oli metsavaht. Endiste hoonete kohtade juures nägime maa sees auke ja koopaid, kus hoiti juurvilja ning kartuleid. Palkmetsas oli 12 majapidamist. Alles on põline külatee, lõunapoolne teeots jõuab välja Rakvere-Tartu maanteele Saara külas ja põhjapoolne teeots Roela-Rahkla maanteele. (2.2.)

Põline külatee 2009. a.

Kaev 2009. a.

(2× 5.1.)

4.8. Meierei

Roela meierei asub endises magasiadas, praeguses tapamajas Lepiku külas. Teenindati kogu Roela ümbruse talupidajaid. Meiereis töötasid: meier, piimavastuvõtja, nõudepesija, katlakütja. Eesti ajal oli meier Karl Kreegi ja piimavastuvõtja tema naine. Nõukogude ajal Mitt oma naise Õiega. Meiereis oli piimavastuvõtu ruum, katlamaja, puude ruum, sealaut ja meieri korter (2 tuba, köök, koridor). Nõudepesija ülesanne oli piimaplekkide pesemine algul külma, siis kuuma veega ja lõpuks veel auruga. Piima eest anti talunikele ka võid, juustu, lõssi. Kuna Roela meierei piirkond oli suur, siis olid osa külades ka piimavastuvõtupunktid (Liivakülas Mihkel Vahi saunas ja Roelas Salme Ehasalu aidas).

Roela meierei ametlikud nimed:

1. mai 1949.a. – Viru-Jaagupi Piimaühistu Roela koorejaam.
1. juuli 1950.a. – Viru-Jaagupi Võitööstuse Roela koorejaam.

31. jaanuaril 1963.a. Viru-Jaagupi Võitööstus likvideeriti ja 1. veebruarist 1963.a. läheb piima vastuvõtmine Rakvere Piimatoodete Kombinaadi alla. (2.9.)

Endine meierei 2004. a. (5.8.)

4.9. Truupõllu tarekuivati

Roela piirkonnas on säilinud ja enam-vähem töökorras Truupõllu ja Proosaseltsi tarekuivatid. 2009.a. sügisel tegime õppekäigu Truupõllu tarekuivatisse. Heiner Moor (1929) jagas selgitusi ja näitas, kuidas vanasti vilja kuivatati. Sellest valmis ka video.

Heiner Moori mäletamist mööda lõigati vilja hobumasinatega, seoti vihkudesse ja pandi hakkidesse. Üks hakk koosnes 8-10 vihust, mis olid püsti üksteise najal ja peal üks laiali-vajutatud vihk peaks. Suvivili, nisu, oder, kaer seoti samuti ja pandi „noorikutesse” (st väiksed hunnikud) või kärpasse. Nii kuivas vili teatava aja põllul ja siis veeti küünidesse. Seal seisis vili kuni masindamiseni.

Tänapäeval koristatakse vili aga kombainiga ja otse põllult. Kui ilmastik hea, on vili kuivem, kui vihmane siis niiskem. Niisket vilja ja üldse – hoolas peremees kuivatas oma vilja ära. Seda tehti selleks ehitatud hoones nn „tares” ehk kuivatis. Kuna taresid oli vähe, siis oli sisse seatud kasutamise järjekord. Tare oli kulukas ehitus, mida ei saanud igaüks endale lubada.

Tarel oli 2 m kõrgune kivimüür, millel oli kumera laega palkehitis. Laest läbi oli plekk-korsten, mis ulatus katusest välja. Korstnal oli peal katus. Korstna sees, hoones, oli nõu, kuhu kogunes vesi, mis tekkis vilja niiskusest. Teine korsten oli küttekolde jaoks. Kivimüüril olid raudteerelsid ja ristipidi raudlatid, mille peal oli tareplekid nn põrand. Plekkidel olid peened avad, nii väiksed, et viljaterad läbi ei läinud. Tare servad olid plekkidega löödud. Plekkide peale pandi vili kuivama. Tare peale mahtus tonn vilja. See veeti tavaliselt kohale hobusega. Eelmine kasutaja võttis õhtul oma vilja maha, siis sai järgmine oma vilja peale panna. Kuivatamiseks oli aega antud öö ja päev. Vili pandi tare peale ja aeti laiali. Sügisene päev oli lühike, õhtud pikad ja pimedad, siis valguseallikaks oli petrolilatern. Elektrit see aeg veel ei olnud. Alumises ruumis olid õhulõõrid, neid oli kaks ja kahest kohast need avati. Torud olid pealt teravad, et sinna ei jääks püsima mingisugust langevat prahti.

Nüüd tehti ahju tuli, kuhu oli pandud 2-3 m pikkused puud. Ahi oli muidugi puid täis. Tähtis oli et nad pikkamööda põleksid ja annaksid ka sooja pikkamööda. Kütmine toimus pidevalt. Kui oli mõned tunnid köetud, siis tuli vilja keerata. Selleks kasutati puulabidat, millega „sõideti” (liiguti) enne ühtpidi ja siis teistpidi. Nii iga paari tunni järgi. Kui vili hakkas sahisema ja tolmana, siis oli ta kuiv ja sai maha võtta. Oli vaja kahte inimest. Üks oli all ja

teine üleval. Vilja äravõtmiseks tuli ülevalt alla laudtoru, mis oli varustatud klappidega. Üleval avati klapp ja vili lükati torusse. All olid aasades kott ja vili jooksis torust kotti. Kui kott sai täis, suleti klapp. Nii koguti kogu vili. All ruumis oli ka sorteer. Nii oli võimalus vili sorteerida. Tare kasutamine toimus tasu eest. (1.1.9.)

Tarekuivati 2009. a.

Vilja kottidesse panek 2009. a. (2× 5.1.)

KOKKUVÕTE

Oma kodu-uurimistööd „Pärandkultuuri objektid Roela piirkonnas” kirjutades sain teada, et Roela pärandkultuuri varamu on mitmekesine ja rohke, mis häälestab meie mõtted eelnenud inimpõlvade elukorralduse järgedele.

Kultuurimaastiku kujunemisega seonduv muinasaegne Roela linnamägi, asulapaik Puusepa järve ääres ja kivikalmed Tammiku külas ja Roela kondiliivaugus andsid uusi teadmisi oma kodukohast. Kõige suurem uudis oli aga linnusega seotu kohta teada saamine.

Maa ja rahva ajalugu valgustavat pärandkultuuri objekte otsides, uurides, sain teada meie piirkonna asunduskülade tekkelood (Puka, Obja) ja autasumaade saajate elust (Peeter Mattuse talu ja Soone talu), mis on seotud lähiminevikuga. Kirja said ka Roela mõisaarhitektuuri ja militaarset laadi objektid, kui meenutus meie rahva keerulisest ajaloost, kui märgid eri võimude kohalviibimisest (saksa lennuvägi, kolhooside kontorid ja maaparandusobjektid) ning mälestuskivid ja -tahvlid tuntud inimestele, koolidele.

Kogukonna ajalooga seonduv pärandkultuuri osa kirjutades sain teada Roela piirkonna ühist huve teeninud ehitised – rajatised (laada- ja turuplats, magasiait, moonakamajad, pritsikuurid, seltsi-, valla-, vaestemaja, poed).

Talupidamisega seotud pärandkultuur annab ülevaate, et talus säilis rahva elujõud läbi sajanditepikkuste vintsutuste, talus sündis eesti rahvakultuur. Talud on endast maha jätnud rohkelt pärandkultuuri. Omal ajal, millest üks talu koosnes, oli tähendusrikas eelkõige konkreetsele taluperele (Oja 1 talu rehielamu, kivikelder, Linno põlistalu, endised alepõllud, kiviaiad, piirikivid, kuivenduskraavid, Linnamaa talu kooguga kaev ja aidad, Kabrani 1 talu metsaheinamaal asuv heinaküün, Lida ja popsisaunade asukohad Rasiveres ning Palkmetsas).

Roela piirkonnas on jäljed kümnete põlvkondade igapäevasest elust, nende tundmaõppimine aitab hoida oma maa ja rahva looduslähedast ja elutervet ühtekuuluvust. Sellel töö on Roela rahva ajaloolise mälu säilitamise seisukohalt märkimisväärne tähendus.

KASUTATUD ALLIKATE JA KIRJANDUSE LOETELU

1. Kirjalikud allikad

1.1. Käsikirjad

- 1.1.1. Allika, Rein. Kirjalikud mälestused. 2010. Säilitatud Roela Põhikoolis.
- 1.1.2. Mikk, Hendrik. Mis see on see Rasivere: Kodu-uurimistöö/ Juhend. M. Tralla. Roela 2002. Lk. 8. Käsikiri Roela Põhikoolis.
- 1.1.3. Jaanson, Kaja. Oos – Roela kultuuripildis XX sajandil: Kodu-uurimistöö/ Juhend. M. Tralla. Roela 2005. Lk. 9. Käsikiri Roela Põhikoolis.
- 1.1.4. Karu, Karin. Viktor Kingissepa nimelise kolhoosi ajaloost: Kodu-uurimistöö/ Juhend. M. Tralla. Roela 1987. Lk. 4, 6, 9, 10. Käsikiri Roela Põhikoolis.
- 1.1.5. Krienitz, Peter. Kirjalikud mälestused. 2010. Säilitatud Roela Põhikoolis.
- 1.1.6. Kuusemets, Eha. Kirjalikud mälestused. 2010. Säilitatud Roela Põhikoolis.
- 1.1.7. Linno-Endla, Mai. Kirjalikud mälestused. 1999. Säilitatud Roela Põhikoolis.
- 1.1.8. Lokk-Soone, Alfrieda. Kirjalikud mälestused. 1999. Säilitatud Roela Põhikoolis.
- 1.1.9. Moor, Heiner-Markvart. Kirjalikud mälestused. 2010. Säilitatud Roela Põhikoolis.
- 1.1.10. Moor, Toomas. Kirjalikud mälestused. 1999. Säilitatud Roela Põhikoolis.
- 1.1.11. Nõlvak, Valve. Kirjalikud mälestused. 2010. Säilitatud Roela Põhikoolis.
- 1.1.12. Pärlin, Malle. Roela Tuletõrjeseltsi ajaloost 1909-1940: Kodu-uurimistöö/ Juhend. M. Tralla. Roela 1984. Lk. 5-7. Käsikiri Roela Põhikoolis.
- 1.1.13. Roela Kooli kroonika raamat. 1962-1998. Lk. 4.
- 1.1.14. Roela Raamatukogu. Kirjalikud mälestused. 2010. Säilitatud Roela Põhikoolis.
- 1.1.15. Roela vallavalitsuse kassaraamat 1913. Säilitatud Vahula, Lea erakogus.
- 1.1.16. Tammesaar, Elna. Murrangu kolhoosi ajaloost: Kodu-uurimistöö/ Juhend. M. Tralla. Roela 1986. Lk. 4, 19. Käsikiri Roela Põhikoolis.
- 1.1.17. Taremaa, Marleen. Minu koduküla – Puka: Kodu-uurimistöö/ Juhend. M. Tralla. Roela 1998. Lk. 4-5. Käsikiri Roela Põhikoolis.
- 1.1.18. Uuetalu, Milvi. Kirjalikud mälestused. 2002. Säilitatud Roela Põhikoolis.
- 1.1.19. Vanari, Erich. Kirjalikud mälestused. 2010. Säilitatud Roela Põhikoolis.
- 1.1.20. Virumaa Muuseumid SA. RM 560/A2: 1-23.

2. Suulised andmed

- 2.1. Kraut, Ants (sünd. 1955). Arheoloogiamälestiste peainspektor, postiaadress Uus 18, 10111 Tallinn.
- 2.2. Leetsi, Selma (sünd. 1951). Pensionär, elukoht Saara küla, Lääne-Virumaa.
- 2.3. Moor, Heiner-Markvart (sünd. 1929). Pensionär, elukoht Roela alevik, Lääne-Virumaa
- 2.4. Moor, Irja (sünd. 1948). Pensionär, elukoht Obja küla, Lääne-Virumaa.
- 2.5. Neublau, Saima (sünd. 1941). Pensionär, elukoht Roela alevik, Lääne-Virumaa.
- 2.6. Nirgi, Elga (sünd. 1924). Pensionär, elukoht Tammiku küla, Lääne-Virumaa.
- 2.7. Piibeleht, Raivo (sünd. 1959). Elukoht Obja küla, Lääne-Virumaa
- 2.8. Proosaselts, Ants (sünd. 1936). Pensionär, elukoht Saara küla, Lääne-Virumaa.
- 2.9. Reiner-Ehasalu, Salme (sünd. 1910). Pensionär, elukoht Roela alevik, Lääne-Virumaa
- 2.10. Vahi, Jaanus (sünd. 1940). Pensionär, elukoht Tammiku küla, Lääne-Virumaa.

3. Perioodilised väljaanded

- 3.1. Imbi Valgemäed meenutades // infoleht Roela. 1990. august.
- 3.2. Juhkam, A. Tammiku kool 130 aastat // infoleht Roela. 1989. jaanuar.
- 3.3. Juhkam, A. Tammiku kool 130 aastat // infoleht Roela. 1989. aprill.
- 3.4. Roela päritoluga nimekaid mehi // infoleht Roela. 1990. november.

4. Kirjandus

- 4.1. Prospekt Roela. Kohtla-Järve: Põhjarannik, 1991. Lk. 2, 14.
- 4.2. Rosenberg, E. (toimetanud) Virumaa. Virumaa Maakonnavalitsuse väljaanne. Rakvere, 1924. Lk. 29.
- 4.3. Tõnisson, E. Eesti muinaslinnad. Trt: - Tln: Greif OÜ, 2008. Lk. 218.
- 4.4. Viirsalu, R. Külarahvas. Sulemees OÜ, 2007. Lk. 75, 241.
- 4.5. Vinni valla kogumik. Kus küla, seal kodu. 2000. Lk. 109, 111-112.
- 4.6. Väike pärandkultuuri käsiraamat. Trt: Eesti Loodusfoto, 2007. Lk. 16, 17.

5. Fotod

- 5.1. Kormik, Sirli tööd. Säilitatud Roela Põhikoolis.
- 5.2. Krienitz, Peteri erakogust, fotograaf teadmata.
- 5.3. Kuusemets, Eha erakogust, fotograaf teadmata.

- 5.4. Lokk, Alfrieda tööd erakogust.
- 5.5. Nurk, Tõnise tööd erakogust.
- 5.6. Taurafeldt, Virge erakogust, fotograaf teadmata.
- 5.7. Tralla, Asseri tööd. Säilitatud Roela Põhikoolis.
- 5.8. Tralla, Asseri tööd erakogust.
- 5.9. Vahi, Jaanuse tööd erakogust.
- 5.10. Vahula, Lea erakogust, fotograaf teadmata.
- 5.11. Vanari, Erich erakogust.